

Світла людина, невтомний мандрівник, поет, музикант, мудрець і містик — це все Григорій Сковорода. Роками мандруючи українськими шляхами, Сковорода передавав людям живе вчення про душу...

Ця книжка, куди увійшли вибрані твори великого українського філософа — поезії, притчі, байки, — не що інше, як вхідні двері до доброго життя. Її варто читати в колі сім'ї. Діти із задоволенням прочитають славетні «Харківські байки», батькам будуть цікаві й корисні притчі «Вдячний Єродій» та «Убогий Жайворонок», присвячені мистецтву доброго виховання дітей, бабусям і дідусям — варіації Сковороди на теми діалогу Цицерона «Про старість». А всім разом можна прочитати, мабуть, найяскравіший діалог Сковороди «Алфавіт, чи Буквар миру» з його геніальною за своєю простотою і мудрістю думкою: всі люди рівні, тому що вони різні. Тож приємного вам читання. І нехай наші душі стануть світліші — тоді світлішим стане й усе навколо.

www.bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

ISBN 978-966-14-9255-3

9 789661 492553

Григорій Сковорода

Буквар миру

Григорій
Сковорода

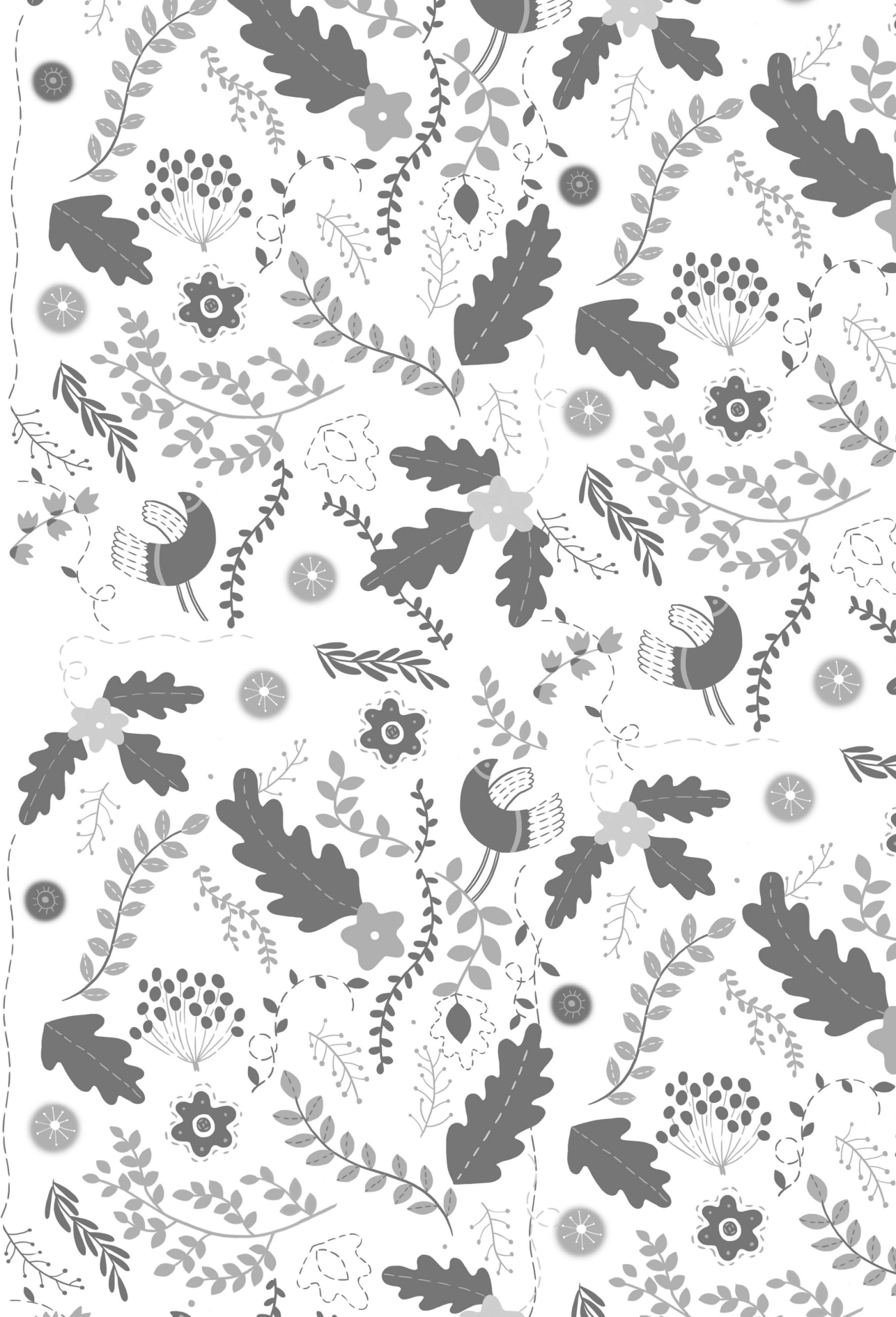

БУКВАР
Миру

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

Тезоріум Кобзарів

БУКВАР

Миру

Книга для сімейного читання

ХАРКІВ **КЛУБ**
СІМЕЙНОГО
2015 **ДОЗВІЛЯ**

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР
С44

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Упорядкування, переклад та примітки *Леоніда Ушкалова*

Дизайнер обкладинки *Євгенія Гайдамака*

В оформленні книги використано буквиці *Наталії Ком'яхової*
та старовинні гравюри з видання:
Symbola et emblemata selecta. – Amsterdam, 1705. – 306 р.

ISBN 978-966-14-9255-3

© Ушкалов Л. В., упорядкування, 2015
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2015
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2015

Дорогий Читачу!

Перед Вами – вибрані твори великого українського філософа Григорія Сковороди. Та перш ніж Ви заглибитесь у читання, дозвольте мені сказати Вам кілька слів.

Свого часу улюблений учень Гегеля Кароль Фридерик Лібельт, чию «Естетику» з неабияким інтересом читав Тарас Шевченко в останній місяць свого перебування на засланні, писав, що філософія нагадує йому безмежний український степ. Не знаю, чи може бути ще глибший, красивіший і рідніший нам образ філософії, ніж оцей. Справді, хіба не навіює Вам напоений запахом різнотрав'я літній український степ, що стелиться ген-ген до самісінького небокраю, оті одвічні питання: «Хто ми? Звідки ми? Куди ми йдемо?» Ось тут і починається філософія.

І коли уявити філософію в образі нашого рідного степу, тоді на пам'ять неодмінно прийде Григорій Сковорода. Та й сам він хотів бачити себе вічним пілігримом, чий ноги ходять степовими стежками, а серце втішається спокоем десь на небі. Уже під кінець життя, у розкішній бароковій містерії «Боротьба Михайла із Сатаною», він змалював себе якраз так. Спекотне слобожанське літо. Степ. Щойно пройшов дощ. І земля після дощу свіжа, первозданна й запашна, немов дитя. Над землею чисте блакитне й високе-превисоке небо. На небі – веселка, а на ній сидять гуртом Божі архангели. Вони дивляться згори на землю й бачать там Сковороду: «Веселими ногами та місцями він іде собі з жезлом і тихо наспівує... Співаючи, кидає оком то направо, то наліво, а то й на все видноколо; спочиває як не на узвишші, так біля джерела або на зеленій траві; ласує нехитрими ласощами, сам надаючи їм смаку, немов гарний співак простій пісні. Він солодко спить і втішається Божими видивами вві сні й наяву. А на ранок прокидається бадьорий і сповнений надії... День

йому — то цілий вік, що схожий на тисячоліття, і він не проміняє його навіть на тисячу нечестивих літ. По-світовому, він — найнікчемніший жебрак, а по-Божому — найбільший багатій... Цей мандрівник ходить ногами по землі, та серце його перебуває на небесах і насолоджується».

Ось він — справжній образ української душі, якій, попри всю її любов до Божого світу, споконвіку було ніби тісно на землі, душі, яка повсякчас стремить кудись далеко-далеко за межі видимого світу. Про це свідчать і наші невимовно прекрасні пісні, і наші храми, і Шевченко, який уже змалку мандрував на край світу, і люди, яких я мав щастя знати.

Мені здається, це той самий образ української душі, що його змалював Райнер Марія Рільке у своїй геніальній «Пісні про Правду»: «І в цій землі, де могили — як гори, люди — немов безодні. У їхніх глибинах темно й тихо, а їхні слова — лиш тоненькі хиткі місточки над їхнім справжнім життям. Інколи темні птахи злітають з курганів. Інколи дивовижні наспіви спадають у людей і щезають в їхній глибині, а птахи розчиняються в небі. Усе безмежне, куди не глянь. Навіть хати не рятують від цього безмежжя — їхні маленькі віконця сповнені ним. Тільки в темних кутках стоять старовинні ікони, неначе Божі верстові стовпи, і світло від бляклих лампадок тиняється в них, мов заблукале дитя в зоряній ночі».

Так-так, Сковорода — це втілення глибини й безміру української душі. А крім того, це самісінька серцевина нашої християнської традиції. Недарма один із найбільших духовних діячів сучасності Папа Римський Іван Павло II, виступаючи наприкінці червня 2001 року в Києві, у Маріїнському палаці, казав: «Дорогі українці, якраз християнство дало натхнення вашим найвизначнішим мужам культури й мистецтва, воно щедро зросло моральне, духовне й суспільне коріння вашої країни». І на підтвердження своїх слів Понтифік зачитував рядки з поезії Сковороди:

Omnia praetereunt, sed amor post omnia durat.

Omnia praetereunt, haud deus, haud et amor.

Я б переклав їх по-нашому так: «Все мина, лиш Любов зостається по всьому, / Все мина, та не Бог, не Любов». Любов — це Божа присутність у світі, прояв отого невидимого єства («істи»), що, як казав Сковорода, є «в дереві справжнім деревом, у траві травою, в музиці музикою, у будинку будинком». Це той «правдивий світ», про який напише згодом великий шанувальник Сковороди Юрій Клен: «Правдивий світ, — не той, для ока зримий, — / Крилами розтинаючи вогонь, / Гойдають тихо грізні серафими / На терезах своїх долонь». І наш видимий світ — лиш відблиск Божого єства, тієї безмежної всеосяжної кулі, чие осереддя скрізь, а обводу немає ніде. «Єство, що обіймає все, — писав Сковорода, — не має меж,

так само не має меж і цей світ, будши його тінню. Світ є скрізь і повсякчас біля свого ества, наче тінь біля яблуні. Зрештою, вони тільки тим і різняться, що дерево життя стоїть собі та й стоїть, а тінь маліє – то перебігає, то народжується, то зникає, – вона ж бо є ніщота».

– А як же поєднані між собою невидимий і видимий світи? – питаю я.

– Так, як Божа та людська природи в Христі, – відповідає Сковорода, – тобто нерозділимо й незмісно.

– Гаразд. Але як же мені побачити отой невидимий світ?

– Дивляючись у самого себе.

– А де ж те дзеркало, в якому я можу бачити самого себе справжнього?

– Увесь світ, – каже Сковорода. – «Стань же, коли твоя ласка, на рівній місцині та й звели поставити довкола себе віночком сотню дзеркал. Тоді зразу побачиш, що один твій тілесний бовван володіє сотнею залежних від нього образів. А як тільки прибрати дзеркала, усі копії миттю сховаються у своєму естві, або оригіналі, неначе гілля у своєму зернятті. Тим часом сам наш тілесний бовван є не чим іншим, як тінню справжньої людини. Це твориво, на манір мавпи, перекривляє невидиму й непроминальну силу та божество тієї людини, чийми дзеркальними тіннями є всі наші боввани, котрі то з'являються, то щезають, тоді як правда Господня стоїть непорушна вовіки, укріпивши свій діамантовий вид – вмістилище незліченних піщинок наших тіней...»

Оце і є та «внутрішня людина» – Христос, – в якій усі ми цілі й тотожні так само, як ціле й тотожне Христове Тіло в цілій проскурці та в кожній окремій її часточці. І на землі є лиш одне свідчення нашого причастя до неї. Що саме? Діяльна любов. Казав же колись великий письменник і мораліст Лев Толстой: «Сковорода вчив, що святість життя – тільки в справах добра»...

Один зі своїх трактатів Сковорода назвав «Вхідні двері до доброго християнського життя». Вважайте, дорогий Читачу, що вся ця книжка – то не що інше, як вхідні двері до доброго життя. Бажаю Вам приємного читання. І нехай наші душі стануть світліші. Тоді світлішим стане й усе навколо, адже світ – то дзеркало наших душ.

Леонід Ушкалов

ХАРКІВСЬКІ БАЙКИ

Ласкавий приятелю!

У сьомому десятку нинішнього віку, залишивши вчительську посаду й усамітнившись у лісах, полях, садах, селах, хуторах та пасіках, що лежать довкола Харкова, я навчав себе доброчесності й повчався в Біблії, а при тому, бавлячись благопристойними іграшками, написав півтора десятка байок, ще не будучи з тобою знайомий. А цього року в селі Бабаях² збільшив їх удвічі. І коли я писав ці останні, то здавалось, ніби ти завжди поруч, схвалюєш мої думки й причащаєшся до них разом зі мною. Дарую ж тобі три десятки байок, тобі й таким, як ти.

Батьківська кара має у своїй гіркоті насолоду, а мудра іграшка криє в собі силу.

Нерозумну пиху стрічають по вигляду, а проводжають зі сміхом, тим часом розумний жарт позначений важливим кінцем.

Нема нічого смішнішого за розумний вигляд з порожнім нутром, і нема нічого веселішого за смішне обличчя з прихованою серйозністю.

Згадаймо прислів'я: «красна хата не углами, а пирогами».

Я й сам не люблю мінливої маски тих людей і справ, про які можна сказати українською приповідкою: «стукотить, гуркотить, гримотить... А що там? Кобиляча мертва голова біжить». Кажуть і росіяни: «Літала високо, а сіла недалеко». Це про тих, хто багато й красно говорить, а слухати нічого. Не любі мені ці порожні гордощі й пишна порожнеча; я люблю те, що зверху ніщо, а всередині щось, зовні неправда, а всередині правда. Такі слова й таку людину греки називали силеном³. Це картинка, зверху смішна, а всередині прекрасна. Друже мій!

¹ Збірка присвячена Панасові Панкову – колезькому реєстраторові, який мешкав у Острогозьку.

² Бабаї – містечко під Харковом, засноване в середині XVII ст.

³ Так, у діалозі Платона «Бенкет» (216d) Алквіад порівняв Сократа із силенами – потворними різьбярськими фігурками, всередині яких були статуетки богів.

Не зневажай байок. Байка й притча — одне й те саме. Не за гаманцем суди скарб, праведним судом суди. Байка тоді буває нікчемна й бабська, коли в низькій і смішній своїй шкаралупі не має зерна істини, тобто схожа на горіх свищ [...] Іноді в лахмітті криється коштовний камінь [...] Як обряд без Божої сили є пуста, так і байка без істини. А якщо з істиною, тоді хто посміє назвати її брехнею? [...]

Цей утішний і фігурний різновид творів був звичний для найкращих стародавніх філософів. Лавр і взимку зелений. Так мудрі люди й у розвагах розумні, й у неправді правдиві. Правда не здаля бовваніла їхньому пильному погляду, так, як ницим умам, але виднілась ясно, немов у дзеркалі, і вони, побачивши живо живий її образ, уподібноли її до різних тлінних фігур.

Жодні фарби не красять троянду, лілею чи нарциса так живо, як чудово утворює в них невидиму Божу істину тінь небесних і земних образів. Звідси походять ієрогліфи, емблеми, символи, таїнства, притчі, байки, порівняння, прислів'я... І не дивно, що Сократ¹, коли йому внутрішній ангел², керманич у всіх його справах, звелів писати вірші, обрав тоді Езопові байки³. Як найхитріша картина видається невченим очам неправдою, так і тут робиться.

Сама Біблія — сонце всіх планет і цариця — створена Богом із таємничих фігур, притч і порівнянь. Уся вона виліплена з глинки й названа в Павла «буїством»⁴. Але ця глинка натхнена духом життя, а це буїство криє в собі щось мудріше за все смертне. Зобразити, приточити, уподібнити — означає те саме.

Прийми ж, ласкавий приятелю, дружнім серцем від свого друга цю не таку вже й несмачну воду його думок. Це не мої думки, і не я їх вигадав, бо істина не має початку. Але я люблю їх — значить, мої; полюбиш ти — і будуть твої. Я знаю, що твоя тілесна подоба дуже несхожа на моє опудало, та нехай дві різні посудини наповняться одним лікером; нехай буде одна-єдина душа й одне-єдине серце! Єдність думок — ось що таке справжня дружба. Усе не наше, усе загине, і самі тіла наші.

¹ Сократ (бл. 470–399 рр. до н. е.) — великий давньогрецький філософ.

² Ідеться про Сократового «даймона».

³ Езоп (VII–VI ст. до н. е.) — славетний давньогрецький байкар. Про цю історію йдеться в Платоновому діалозі «Федон» (60c – 61b).

⁴ Див.: Перше послання св. ап. Павла до коринтян 1:21.

Одні лиш думки наші завжди з нами, одна лиш істина вічна, а ми в ній сховаємось, неначе яблуна у своєму зернятї.

Плакаймо ж дружбу! Прийми і споживай з Петром чотириногих, звірів, гадів і птахів [...] Вони є не чим іншим, як образами, що прикривають, мов полотно, істину. Споживай їх, доки не споживеш із Богом чогось кращого.

*Ласкавий приятелю!
Твій вірний слуга,
любитель священної Біблії
Григорій Сковорода.*

1774 року, в селі Бабаях, напередодні П'ятдесятниці¹.

Байка 1

СОБАКИ

У селі в хазяїна жило двійко собак. Якось раз проїжджав повз ворота незнайомиць. Один собака вискочив і почав гавкати, аж поки той не зник з очей, а потім повернувся у двір.

— І що тобі це дало? — спитав другий.

— Та хоч нудьгу розвіяв, — відповів на те перший.

— Але ж не всі проїжджі такі, — сказав розумний, — щоб мати їх за воєра нашого хазяїна, а то б я й сам не занедбав своєї служби, хоч минулої ночі моя нога побувала у вовчих зубах. Бути собакою — добра справа, а от гавкати на всіх просто так — зле.

Сила.

Розумна людина знає, що ганити, а дурень базикає без пуття.

Байка 2

ВОРОНА І ЧИЖ

Неподалік від озера, в якому видно було жаб, виспівував, сидячи на гілці, Чиж. Ворона поблизу й собі каркала, а бачачи, що Чиж не перестає співати, сказала:

¹ Тобто 7 червня 1774 р., бо свято Тройці, або П'ятдесятниці, припало того року на 8 червня.

– Чого це ти сюди пнешся, жабо?

– А ти чого мене жабою звеш? – спитав Чиж Ворону.

– А того, що ти точнісінько такий же зелений, як і он ота жаба.

– О! – скрикнув Чиж. – Коли вже я жаба, тоді ти справжня кракавка за своїм внутрішнім знаряддям, яке робить твій спів дуже схожим на жаб'ячий.

Сила.

Серце та людські звичаї, а не зовнішні ознаки, мають свідчити про те, хто є хто. Дерево пізнають за плодами.

Байка 3

ЖАЙВОРОНКИ

Ще в сиву давнину, якраз у ті часи, коли черепахи вчилися в орлів літати, молодий Жайворонок сидів неподалік від того місця, де одна зі згаданих черепах, як свідчив мудрий Езоп¹, щасливо закінчила на камені свій політ та ще й із неабияким шумом і гуркотом. Молодик, з переляку тремтячи, подався до свого батька:

– Таточку! То, мабуть, біля тієї он гори сів орел, про якого ти мені колись розповідав, що він птах найстрашніший і найсильніший...

– А чому ти так гадаєш, синку? – спитав старий.

– Таточку! Як він сідав, то я такої швидкості, шуму й гуркоту ще зроду не бачив і не чув.

– Мій любий синочок! – сказав старий. – Молоденький твій умочок... Знай, друже мій, і завжди співай собі ось цю пісеньку:

Не те орел, що літає,
А те, що легко сідає...

Сила.

Багато хто без природи значні справи починає, але погано кінчає. Добрий намір і кінець – всякій справі є вінець.

¹ Ідеться про байку Езопа «Орел і Черепаха».

Байка 4

ГОЛОВА І ТУЛУБ

Тулуб, одягнувшись у чудове й просторе з дорогими оздобами вбрання, величався перед Головою й дорікав їй тим, що на неї не припадає навіть десятої частини його розкоші...

— Слухай ти, дурню! — сказала Голова. — Якщо може вміститись розум у твоєму череві, то подумай, що це зроблено не заради твоєї великої гідності, а лиш тому, що ти не можеш вдовольнитися малим, як я.

Фабулка ця для тих, хто свою честь поклав на одній лиш розкоші.

Байка 5

ЧИЖ І ЩИГЛИК

Чиж, вилетівши на волю, стрівся зі своїм давнім товаришем Щиглем, і той його спитав:

— Як це ти, друже мій, звільнився?.. Розкажи мені!

— Дивним випадком, — відповів невірник. — Багатий турок приїхав з посланцем у наше місто і, гуляючи ради цікавості по ринку, зайшов у наш пташиний ряд, де нас десь сотень чотири в одного хазяїна висіло в клітках. Турок довго на нас дивився з жалем, як ми один перед одним виспівували, а потім і питає нашого хазяїна:

Зміст

Харківські байки	8
Вхідні двері до доброго християнського життя	36
Поезії	48
Розмова, названа Алфавіт, чи Буквар миру	60
Вдячний Єродій	116
Убогий Жайворонок	139
Переклади	157
Листи до Михайла Ковалинського	203
Михайло Ковалинський. Життя Григорія Сковороди	283

Літературно-художнє видання

СКОВОРОДА Григорій
Буквар миру. Книга для сімейного читання

Головний редактор *С. С. Скляр*
Завідувач редакції *О. В. Тресфілова*
Художній редактор *Т. О. Волошина*
Технічний редактор *І. О. Гнідая*
Коректор *О. В. Ушкалова*

Підписано до друку 07.08.2015. Формат 70х100/16.
Друк офсетний. Гарнітура «Bazhanov». Ум. друк. арк. 25,80.
Наклад 1500 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів
на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р.
www.ttornado.com.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

Видавництво Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
www.trade.bookclub.ua

ГУРТОВИЙ ПРОДАЖ КНИГ ВИДАВНИЦТВА

ХАРКІВ

ДП з іноземними інвестиціями
«Книжковий Клуб
“Клуб Сімейного Дозвілля”»

61140, м. Харків-140,
просп. Гагаріна, 20-А
тел/факс +38 (057) 703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Київська філія

04073, м. Київ, просп. Московський, 6, кімн. 35,
тел. +38 (067) 575-27-55
e-mail: kyiv@bookclub.ua

Одеська філія

65017, м. Одеса, вул. Малиновського, 16-А, кімн. 109
тел. +38 (067) 572-44-28
e-mail: odessa@bookclub.ua

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

служба роботи з клієнтами:

тел. +38 (057) 783-88-88

e-mail: support@bookclub.ua

Інтернет-магазин: www.bookclub.ua

«Книжковий клуб», а/с 84, Харків, 61001

Сковорода Г.

С44 Буквар миру. Книга для сімейного читання / Григорій Сковорода ; упорядкування, переклад, передмова та примітки Л. Ушкалова. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. — 320 с.

ISBN 978-966-14-9255-3

До видання увійшли вибрані твори великого українського філософа, письменника й богослова Григорія Сковороди: байки, поезії, притчі, листи, переклади. Це книга для сімейного читання, тому що і дорослі, і діти знайдуть у цих простих і мудрих рядках свій сенс і розкриють для себе вхідні двері до доброго життя... Книга ілюстрована старовинними гравюрами, що їх дуже любив сам Сковорода.

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР